

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัยทารกเป็นช่วงชีวิตที่สำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตเมื่อเติบโตใหญ่ไป ในภายภาคหน้า ดังนั้นผู้เลี้ยงดูหลักที่ใกล้ชิดทารกมากที่สุด คือ มารดา จะต้องมีความรู้และทักษะ ในการเลี้ยงดูทารกอย่างเพียงพอ เพื่อให้ทารกได้รับการเลี้ยงดูอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ ทารกมีสุขภาพดีทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ ในมารดาที่มีบุตรคนแรกมักมีความสับสนและวิตกกังวล ในการดูแลทารกเป็นอย่างมาก ซึ่งพยาบาลประจำหอผู้ป่วยทารกแรกเกิดต้องให้ความช่วยเหลือ และสนับสนุนให้มารดามีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองในการเลี้ยงดูทารก โดยการจัดเตรียม การสอนที่จัดขึ้นอย่างเป็นระบบ ตามกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion Action) ของ กฎบัตรออตตาวา (Ottawa Charter) ที่ได้กำหนดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพข้อหนึ่งไว้ว่า ให้มีกิจกรรม การพัฒนาทักษะส่วนบุคคล ด้วยการให้ข้อมูล ให้การศึกษาเรื่องสุขภาพ และการแนะนำทักษะชีวิต เพื่อให้มารดาได้มีทางเลือกเพิ่มขึ้นในการที่จะควบคุมสุขภาพของทารก ที่สำคัญคือ การเลือกสรร การปฏิบัติในการเลี้ยงดูทารกให้เอื้อต่อสุขภาพของทารกเอง ซึ่งจะมีผลต่อพัฒนาการด้านสุขภาพ และจิตอารมณ์ที่ดีของทารก และจะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาด้านอื่น ๆ ในระยะต่อไป

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นนโยบายที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ และในการพัฒนา คุณภาพของมนุษย์นั้นควรได้มีการพัฒนาดังแต่วัยทารก ตามที่วัตถุประสงค์ของงานส่งเสริมสุขภาพ กลุ่มแม่และเด็ก แผนพัฒนาการสาธารณสุข ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ได้กำหนดไว้ว่าให้ทารกได้รับการเลี้ยงดูให้มีสุขภาพที่แข็งแรง สมบูรณ์ มีพัฒนาการ ตามวัย ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม เพื่อที่ให้ทารกได้เจริญเติบโตขึ้นเป็นคนที่มีความ ปลอดภัย ต่อไป ทั้งนี้เพราะวัยทารก เป็นพื้นฐานอันสำคัญทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม โดยความสมบูรณ์ แข็งแรงทั้งของร่างกายและสติปัญญาของมนุษย์นั้นจะเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิ จนกระทั่งคลอด และ อีกส่วนหนึ่งนั้นได้จากการทำนุ บำรุง และการเลี้ยงดู ตั้งแต่ยังเป็นวัยทารก ถ้าหากการเลี้ยงดูในวัยนี้ บกพร่อง จะมีผลกระทบถึงชีวิตในวัยต่าง ๆ ต่อไป และโอกาสที่จะแก้ไข ไม่สามารถทำได้ทั้งหมด (สุขศรี นูรณะกนิษฐ, 2530; หน้า 55) ดังนั้นวัยทารกจึงเป็นช่วงชีวิตที่สำคัญและมีความหมาย และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตเมื่อเติบโตใหญ่ต่อไปในภายภาคหน้า ด้วยเหตุนี้จึงควร

ให้ความสนใจในการดูแลทารกอย่างถูกต้องตั้งแต่แรกเกิด โดยมารดาผู้ซึ่งเป็นผู้ที่ใกล้ชิดทารก มากที่สุด ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และจะต้องตระหนักถึงสุขภาพ การเจริญเติบโต และพัฒนาการของทารก รวมทั้งมีพฤติกรรมในการเลี้ยงดูทารกที่ถูกต้อง และมีความรู้ในการเลี้ยงดูทารกให้เพียงพอ เพื่อให้ให้การดูแลทารกเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ทารกสามารถเจริญเติบโต และมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ทั้งร่างกายและจิตใจ (Gorge G. Thomson, 1952 อ้างใน อรพิน โพธาเจริญ, 2529, หน้า 1) โดยในการเลี้ยงดูทารกนั้นมารดาจะต้องแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ เมื่อพบปัญหาในการเลี้ยงดูทารก ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้มารดามีทางเลือกในการตัดสินใจ และสามารถเลือกปฏิบัติในการเลี้ยงดูทารกให้เอื้อต่อสุขภาพของทารกเอง โดยความรู้ที่มารดามักจะนำมาใช้ส่วนหนึ่ง คือ ความรู้ที่ได้รับจากบุคลากรทางการแพทย์ขณะที่มารดานอนพักรักษาตัวหลังคลอดในโรงพยาบาล ซึ่งเป็นความรู้ที่ถือได้ว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้อง อันจะส่งผลให้มารดามีพฤติกรรมที่ถูกต้องในการให้การดูแลทารกต่อไป ดังนั้นการส่งเสริมพฤติกรรมในการเลี้ยงดูทารก โดยการจัดเตรียมการสอนอย่างเป็นระบบ แก่มารดาหลังคลอดขณะพักรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลจึงถือได้ว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก ทั้งนี้เพราะจะทำให้มารดาสามารถเลี้ยงดูทารกด้วยความมั่นใจ และเลี้ยงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระยะหลังคลอด คือช่วงเวลา 6 อาทิตย์หลังคลอด มารดาหลังคลอดจะต้องมีการปรับตัวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการปรับตัวเข้าสู่บทบาทการเป็นมารดา (พรรณพิไล ศรีอาภรณ์, 2531, หน้า 1) โดยเฉพาะมารดาที่เพิ่งคลอดบุตรคนแรก และไม่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารกมาก่อน มักจะมีความสับสน วิดกกังวล ตอบบทบาทหน้าที่ใหม่ของตนเป็นอย่างมาก (พรรณพิไล เลหาญแสง, 2526, หน้า 2) จากการศึกษาของเคอร์รี่ (Curry, 1983 อ้างในจิราพร วรวงศ์, 2537, หน้า 1) ที่ศึกษาในมารดาที่มีบุตรคนแรก พบว่าร้อยละ 25 ของกลุ่มตัวอย่างมีความยุ่งยากในการปรับตัวเพื่อเป็นมารดา เนื่องจากการขาดแบบอย่างและประสบการณ์การเป็นมารดามาก่อน ซึ่งมารดาจะมีความเป็นห่วงในเรื่องบทบาทการเป็นมารดามาก (Fishbein & Burggraf, 1998, p.142) มารดาที่มีบุตรคนแรกจะเห็นความสำคัญในเรื่องการเลี้ยงดูทารกมากกว่ามารดาที่มีบุตรหลายคนและมารดาที่มีบุตรคนแรกจะต้องการข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารกในทุกเรื่อง (Birk, 1986; Brooten et al., 1989; Bull & Lawrence, 1985; Davis et al, 1988; Sumner & Fritsch, 1977 cited in Beger & Cook, 1998, p.167) ดังนั้นจึงต้องการเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าวเพื่อนำความรู้ทักษะนั้นมาช่วยในการแก้ไขปัญหา ซึ่งมารดาจะต้องเผชิญ (Sullivan, 1997, p.21) ทำให้มารดาภายหลังคลอด สามารถปรับตัวได้ดีตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนั้นสิ่งที่มีความสำคัญซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักของการพยาบาลมารดาในระยะหลังคลอด คือ การให้คำแนะนำในการเลี้ยงดูทารก (Maloni, 1994:111) โดยควรจัดให้มารดา ทุกคนก่อนออกจากโรงพยาบาล เพื่อช่วยให้มารดา

เกิดความมั่นใจในการนำไปปฏิบัติที่บ้าน ซึ่งจากการศึกษาของจอร์แดน (Jordan, 1973 cited in Rutledge, & Pridham, 1987, p.186) พบว่ามารดาที่เคยเลี้ยงทารกและได้รับความรู้เรื่องการดูแลทารกขณะที่นอนพักรักษาตัวในโรงพยาบาล จะต้องการความช่วยเหลือลดลง และจากการศึกษาของโสมภัทร ศรีไชย(2530, หน้า ข) พบว่า มารดาหลังคลอดในระยะ 6 อาทิตย์จะมีความเป็นห่วงในการเลี้ยงดูทารกมากกว่าการปฏิบัติตนในระยะหลังคลอด และพบว่าแหล่งข้อมูลที่มาตราหลังคลอดใช้มากที่สุด คือ คำแนะนำของพยาบาล ขณะพักรักษาตัวภายหลังคลอด ขณะอยู่โรงพยาบาล

ในโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ ทารกที่อยู่กับมารดาในหอผู้ป่วยหลังคลอดสามัญ จะอยู่ในความดูแลของพยาบาลทารกแรกเกิด ส่วนมารดาจะอยู่ในความดูแลของพยาบาลหลังคลอด หากเมื่อมารดาและทารกมีสุขภาพที่แข็งแรงดี พยาบาลจะนำทารกมาอยู่กับมารดาที่เตียงโดยเร็ว หลังคลอดเพื่อให้ดูนมมารดา และเพื่อให้มารดาได้เรียนรู้การฝึกทักษะในการให้การดูแลทารก โดยทารกจะอยู่กับมารดาที่เตียง ตลอด 24 ชั่วโมง ดังนั้นหน้าที่หลักสำคัญของพยาบาลประจำการหอผู้ป่วยทารกแรกเกิดคือการให้ความรู้ และข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งการส่งเสริมให้มารดาได้ฝึกการเลี้ยงทารกในโรงพยาบาลก่อนกลับไปอยู่ที่บ้านแก่มารดาหลังคลอด แต่เนื่องจากมารดาหลังคลอดส่วนใหญ่จะถูกจำหน่ายออกจากโรงพยาบาลภายใน 2-3 วัน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สั้นมากที่มารดาจะสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ครบถ้วน เพราะพยาบาลไม่สามารถให้ความรู้มารดาในทุกเรื่องที่มารดาสนใจ และมารดาก็ไม่สามารถที่จะรับรู้ในทุกเรื่องที่พยาบาลให้ความรู้ได้ (Beger & Cook, 1998, p.167) ซึ่งการจัดเวลาในการให้คำแนะนำมีเวลาจำกัดมาก เนื่องจากหลังคลอดในระยะแรกนี้ มารดาต้องการการพักผ่อน (Rubin, 1961 อ้างในสุพิน ชัยรัตนวิวงศ์, 2537, หน้า 40) เนื่องจากมารดาจะมีความอ่อนเพลียมาก อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่จะทำให้มารดาขาดความสนใจในการเรียนรู้ เพราะมุ่งสนใจแต่สุขภาพร่างกายของตน ทำให้การเรียนรู้ไม่ประสบความสำเร็จ และนอกจากนี้ มารดาหลังคลอดยังจะต้องได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตนจากพยาบาลหลังคลอดอีก ซึ่งจากประสบการณ์การทำงานของผู้วิจัยพบว่าหลังจากที่มารดานำทารกกลับไปดูแลเองที่บ้านแล้ว ป้อยครั้งที่มารดาหรือผู้ใกล้ชิดทารก มักจะโทรศัพท์มาขอรับคำปรึกษาหรือสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อความมั่นใจในการดูแลทารก นอกจากนี้ก็ยังพบว่ามารดาบางส่วนที่มีพฤติกรรมการเลี้ยงดูทารกไม่ถูกต้องทำให้ทารกมีปัญหาด้านสุขภาพและต้องพามาพบแพทย์ ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่ทางโรงพยาบาลจะต้องมีการพัฒนาโปรแกรมการให้ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารกที่มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลให้แก่มารดาหลังคลอดในเวลาจำกัด (Beger & Cook, 1998, p.162) ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของมารดาหลังคลอดครรภ์แรกที่นอนพักรักษาตัวอยู่ที่หอผู้ป่วยสามัญ

หลังคลอด โรงพยาบาลมารดาและทารกเชียงใหม่ จำนวน 20 คน พบว่ามารดาหลังคลอดต้องการความรู้และข้อมูลในการเลี้ยงดูทารกในด้าน การเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา การดูแลความสะอาดร่างกายทารกทั้งการอาบน้ำ และการเช็ดตาเช็ดสะดือ การให้อาหารเสริม การรับวัคซีน และการสังเกตอาการผิดปกติของทารกที่ควรพาทารกมาพบแพทย์ นอกจากนี้ก็ยังพบอีกว่ามารดาส่วนใหญ่ต้องการความรู้เรื่องการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาเป็นอันดับแรก ด้วยเหตุนี้ถ้าหากพยาบาลได้มีการให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ แก่มารดาตามความต้องการแล้ว ก็จะทำให้มารดามีความมั่นใจและเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองที่จะเลี้ยงดูทารกให้เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ได้

ดังนั้นการส่งเสริมให้มารดามีพฤติกรรมการเลี้ยงดูทารกที่ถูกต้องขณะที่พักรักษาตัวในโรงพยาบาลจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากและจากการศึกษาของเบเกอร์และคูก (Beger & Cook, 1998, p.161) พบว่าวิธีการให้ความรู้ที่พยาบาลและมารดาหลังคลอดคิดว่าได้ผลมากที่สุดคือการให้ความรู้รายบุคคล แต่เนื่องจากว่าปัจจัยพื้นฐานในการรับรู้ของมารดาแต่ละคนแตกต่างกันทั้งระดับการศึกษา ความพร้อม เจตคติ ความเชื่อ บุคลิกภาพ ระบบครอบครัว รวมทั้งความรู้เดิมของมารดาที่แตกต่างกันไป ทำให้ผู้วิจัยต้องมีการจัดเตรียมรูปแบบและวิธีการสอนให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะที่เป็นพยาบาลประจำการหอผู้ป่วยทารกแรกเกิด จึงมีความสนใจที่จะศึกษาและจัดโปรแกรมการเลี้ยงดูทารกสำหรับมารดาหลังคลอดขึ้น โดยโปรแกรมที่ผู้วิจัย สร้างขึ้นนั้นจะสร้างตามหลักการออกแบบระบบการเรียนการสอนของดิค และแครีย์ และจัดทำออกมาในรูปของชุดการสอนที่สามารถนำมาใช้เพื่อให้ความรู้แก่มารดา โดยชุดการสอนจะมีส่วนที่ทำให้มารดาได้รับแรงจูงใจสูง มีความตั้งใจในการเรียนรู้ ช่วยกระตุ้นความสนใจตลอดจนการมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์เร็วขึ้น และได้เนื้อหาสาระกว้างขวาง (ฉลองชัย สุรวัฒนบุรณ, 2528, หน้า 61; สันทนา กนกศิลป์, 2533, หน้า 6) และในการสร้างโปรแกรมการเลี้ยงดูทารกนี้ยังได้ประยุกต์แนวคิดของทฤษฎีการรับรู้ความสามารถของตนเองของแบนดูรา (Bandura, 1986 อ้างในสมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2536, หน้า 57-60) ที่กล่าวว่า วิธีการที่จะส่งเสริมให้บุคคลมีการรับรู้ความสามารถของตนเองเองมี 4 วิธี คือ ประสบการณ์ที่ประสบความสำเร็จ (Master Experiences) การใช้ตัวแบบ (Modeling) การใช้คำพูดชักจูง (Verbal Persuasion) และการกระตุ้นทางอารมณ์ (Emotional Arousal) โดยภายในชุดการสอนจะให้มารดาได้ฝึกการเลี้ยงดูทารกด้วยตนเอง การให้มารดาได้สังเกตวิธีการเลี้ยงดูทารกทั้งจากสื่อต่าง ๆ และจากพยาบาล การให้คำแนะนำเมื่อมีปัญหา การใช้คำพูดสนับสนุน การให้กำลังใจในการปฏิบัติการเลี้ยงดูทารกตลอดจนได้มีการให้มารดาบรรยายความรู้สึกเกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารกเพื่อนำผลการศึกษาที่ได้ในครั้งนี้อมาใช้ในการวางแผนการส่งเสริมพฤติกรรมการเลี้ยงดูทารกสำหรับมารดาหลังคลอดก่อนจำหน่าย

ออกจากโรงพยาบาล และเพื่อให้มารดามีความรู้ ตลอดจนสามารถให้การดูแลทารกหลังจากกลับไปอยู่ที่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยความมั่นใจต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโปรแกรมการเลี้ยงดูทารกของมารดาหลังคลอดก่อนจำหน่ายจากโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาผลของโปรแกรมที่มีต่อพฤติกรรมการเลี้ยงดูทารกของมารดาหลังคลอดก่อนจำหน่ายจากโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาการรับรู้ความสามารถของตนเองของมารดาเกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารก

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตเนื้อหา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาและจัดทำโปรแกรมการเลี้ยงดูทารกสำหรับมารดาหลังคลอด โดยการประยุกต์ใช้หลักการออกแบบระบบการสอน และทฤษฎีการรับรู้ความสามารถของตนเอง และศึกษาผลของการใช้โปรแกรมการเลี้ยงดูทารก ซึ่งเนื้อหาในการให้ความรู้ประกอบด้วยเรื่อง การให้นมมารดา การให้อาหารเสริม การดูแลรักษาความสะอาดร่างกาย การรับวัคซีน และการสังเกตอาการผิดปกติของทารก

ขอบเขตประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้ เป็นมารดาหลังคลอดบุตรคนแรกและคลอดทางช่องคลอด ที่นอนพักรักษาตัว ที่หอผู้ป่วยสูติกรรม 2 และ 3 โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ ในเดือนกรกฎาคม – สิงหาคม พ.ศ.2544

นิยามศัพท์เฉพาะ

โปรแกรมการเลี้ยงดูทารก หมายถึง โปรแกรมที่จัดเตรียมขึ้นเพื่อให้มารดาหลังคลอด เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในการเลี้ยงดูทารกที่ถูกต้อง โดยโปรแกรมที่สร้างขึ้นอาศัยทฤษฎีการรับรู้ ความสามารถของตนเองของเบนดูรา และหลักการออกแบบระบบการเรียนการสอนของดิกและแคร์รี่ (Dick and Carey) ซึ่งประกอบด้วย เนื้อหาการสอน แผนการสอน และแบบทดสอบ โดยมีวิธีการให้ความรู้หลาย ๆ วิธี ร่วมกับสื่อการสอนหลาย ๆ ชนิด มาดำเนินการเพื่อให้มารดามีพฤติกรรม ที่ถูกต้อง และมีความมั่นใจในการเลี้ยงดูทารก

พฤติกรรมการเลี้ยงดูทารก หมายถึง พฤติกรรมด้านความรู้ เกี่ยวกับการให้นมมารดา การให้อาหารเสริม การรับวัคซีน การดูแลรักษาความสะอาดร่างกาย และการสังเกตอาการผิดปกติ และพฤติกรรมด้านปฏิบัติในการให้นมมารดาและการดูแลความสะอาดร่างกายทารก

การเลี้ยงดูทารก หมายถึง การดูแลทารกในด้าน การให้นมมารดา การให้อาหารเสริม การรับวัคซีน การดูแลรักษาความสะอาดร่างกาย และการสังเกตอาการผิดปกติของทารก

ทารก หมายถึง ทารกอายุตั้งแต่แรกเกิด - 1 ปี

มารดาหลังคลอด หมายถึง มารดาหลังคลอดบุตรคนแรกและคลอดทางช่องคลอด ที่นอนพักรักษาตัวที่หอผู้ป่วยสูติกรรม 2 และ 3 โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่

ผลของโปรแกรมที่มีต่อพฤติกรรมการเลี้ยงดูทารกของมารดาหลังคลอด หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเลี้ยงดูทารกของมารดาหลังคลอดหลังจากเข้าร่วมโปรแกรม โดยมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้ เกี่ยวกับการให้นมมารดา การให้อาหารเสริม การรับวัคซีน การดูแลรักษาความสะอาดร่างกาย และการสังเกตอาการผิดปกติ และมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ด้านการปฏิบัติในการให้นมมารดาและการดูแลรักษาความสะอาดร่างกายทารก

การรับรู้ความสามารถของตนเองในการเลี้ยงดูทารกของมารดา หมายถึง การที่มารดาตัดสินใจ เกี่ยวกับความสามารถของตนเอง ที่จะจัดการกับพฤติกรรมในการเลี้ยงดูทารก ให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ลดภาระงานของบุคลากรโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่พยาบาล ทำให้มีแนวทางปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ช่วยให้มารดาที่เข้าร่วมโปรแกรมคลายความวิตกกังวล และไม่ต้องพึ่งพามุคคนอื่นมากเกินไป
 2. ได้รูปแบบและแนวทางในการออกแบบชุดการสอนสำหรับสร้างบทเรียนเรื่องอื่น ๆ
 3. เป็นแนวทางในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย เกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารกในประเด็นอื่น ๆ
- ต่อไป